

УДК 327(73+016.1ЄС)

Д.М. Лакішук

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

ВІДНОСИНИ США ТА ЄС: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аргументовано, що євро-американські відносини, незалежно від позиції США – єдиної глобальної держави, базуються на принципах взаємозалежності. Суперечності, які виникають з окремих питань, не мають стратегічного і, тим більше, вирішального характеру. Вони не можуть спровокувати фундаментальний конфлікт, насамперед, через аналогічні ціннісні і цільові орієнтири в проведенні зовнішньої політики.

Ключові слова: США, ЄС, євро-американські відносини, зовнішня політика, партнерство.

Коли ми говоримо про Сполучені Штати Америки, то маємо на увазі чіткі географічні обриси, у яких перебуває ця велика держава сучасності. Інакше виглядають справи з визначенням Європи. Найчастіше в політичній думці його прийнято подавати щодо Західної Європи або в різних комбінаціях цього поняття в межах країн-учасниць Європейського Союзу або НАТО. Значно рідше в політології термін «Європа» застосовується за реальною географічною аналогією, тобто як територія від Атлантичного океану до Уралу. У цілковитій відповідності з окресленою подвійністю використовується і поняття «європейці». Наприклад, зазвичай у міжнародно-політичних дослідженнях на тему зовнішньої політики Російської Федерації прийнято застосовувати різні варіанти поняття «євразійство». Переважно політичний зміст категорії «європейці» засвідчує його активне використання стосовно громадян пострадянських держав, які здійснили

демократичні революції і взяли курс на членство в ЄС і НАТО. Коли ж у цій статті говориться про трансатлантичну співдружність, то тут переважно під Європою залежно від обставин передбачаються ЄС і/чи європейські держави-члени НАТО, оскільки Сполучені Штати розглядаються як окремий чинник міжнародних відносин у межах євроатлантичної спільноти. Підставою для такого підходу послужило і поступове нівелювання поширених у середині 1990-х років переважно в науковій літературі Південно-Східної Азії прогнозувань прискореного створення Зони вільної торгівлі Західної півкулі на основі ЄС і НАФТА.

Для нас же важливіше зазначити, що понятійна розмитість політичної категорії «Європа» може втратити власну суперечливість тільки після остаточного завершення континентальної інтеграції в межах класичного розуміння цього терміна від латинського «*integration*» («відновлення цілісності»). Допоки ж цього не сталося, такий стан на ниві дефініцій механічно сприяє деконсолідації підходів, оцінок і прогнозувань європейського політичного майбутнього та «розігруванню» ідеї американського верховенства в розробці, прийнятті й реалізації рішень у сфері розширення.

Мета даної статті – на основі порівняльного аналізу положень і висновків численних публікацій американських дослідників дослідити природу міжнародно-політичних відносин між ЄС і США.

Природа міжнародно-політичних відносин між ЄС і США може бути лише частково усвідомлена з використанням реалістських напрацювань і розробок теорії взаємозалежності. Адже їх пріоритетне застосування виводить дослідників більше на вивчення євро-американської взаємодії та її поточних наслідків, ніж глибинної суті політичних стратегій і їхніх окремих форм і методів реалізації у світовій політиці з метою забезпечення інтересів кожної зі сторін.

Ключовим елементом розходжень для політологів різних шкіл у дослідженнях євро-американських відносин і суперечностей повоєнного періоду постійно виступає питання американської гегемонії, рівності чи верховенства однієї зі сторін у певних питаннях міжнародної політики. Однак найчастіше такі розходження в позиціях науковців базуються на проблемах формування нових форм економічної конкуренції на тлі переходу до інформаційної епохи [1, р. 93–122]. Від самого початку найбільше заважала відсутність чітких політико-правових механізмів, які б уможливили прийняття спільних рішень і на цій основі регламентували і юридично консолідували певні операції та акції євроатлантичних союзників. Це стало найпомітніше після проблем з узгодженням операції НАТО в Косові, що де-факто поки що залишається єдиною у низці консолідованих рішень. Після цього домінує американський унілатералізм. Причому окремі дослідники прямо звертають увагу на відсутність саме міжнародно-правових основ для стабілізації в цій складній сфері відносин між ЄС і США [2, р. 277–306].

Разом з тим, американська політична думка на тлі новітніх суперечностей у дво- і багатосторонніх відносинах з Європою далеко не відразу після розпаду СРСР дійшла висновку про необхідність їхнього адаптування до постбіполярної епохи. Тут насамперед слід брати до уваги чинник глобалізації, яка «створила конфузію ідентичності» [3, р. 381]. Найчіткіше з цього приводу висловлюються Ф. Гордон і Дж. Шапіро, які 2004 року дійшли такого висновку: «Американці і європейці більше не можуть бути пов'язані між собою спільною загрозою, але в них далі зберігається велетенський тривалий інтерес до підтримування структур, сподівань, звичок і відданості кооперуванню, внутрішньо притаманних концепції політичного альянсу. За всієї своєї очевидної могутності, Сполучені Штати не хотіли б узяти на себе відповідальність за підтримування міжнародного порядку і глобальної безпеки без підтримки

найкорисніших, процвітаючих, однаково мислячих союзників, яких можна знайти повсюдно, включаючи і розширюваний Європейський Союз» [4, р. 6].

На їхню чітко аргументовану думку, «кінець альянсу» міг стати «проривом до трансатлантичної ворожнечі, на зразок нової холодної війни, евентуальна ціна якої була б надто високою: ерозія довіри між лідерами; внутрішній політичний тиск до конфронтації замість кооперування; кінець НАТО як ефективного механізму спільних військових дій; ескалація торгових конфліктів; зменшення прагнення кожної зі сторін підтримати одна одну при потребі; і, нарешті, політичне суперництво на Близькому Сході, в Африці і Азії. Європейці побачили б Америку, яка більше в них не зацікавлена, а тому могли б вийти на шлях підриву об'єднаної, процвітаючої Європи, яку Вашингтон підтримував майже 60 років» [4, р. 7].

З погляду комплексу політологічних теорій, дедалі сутніснішим фактором впливу на такий підхід науковців поступово ставав унікальний статус ЄС у системі міжнародних відносин. Адже той факт, що дедалі важче дається визначення того, чиї функції в зовнішній політиці переважають – власне Євросоюзу чи національних держав, які входять до нього, дипломатичного відомства Єврокомісії чи міністерств закордонних справ країн-членів, породжує враження про можливість самоідентифікації європейської зовнішньої політики як цілісності в межах євроатлантичного співтовариства або повернення держав континенту в русло самостійності задля непричетності до інтервенціоністських планів і дій США. Кризою американського ідеалізму в розумінні «політичної наївності» визначають причини такого перебігу подій С. Краснер і Дж. Голдсміт [5, р. 47–63].

Крім того, для світового співтовариства націй і світової політичної думки залишається парадоксом роль ЄС як актора міжнародної системи паралельно з незалежною зовнішньою політикою національних держав-членів Союзу. Іншим

важливим чинником труднощів саме для політологів залишається складність використання щодо Євросоюзу як все ще унікального інтеграційного формування порівняльного аналізу як одного з найвживаніших для тестування і перевірки припущень. Окремі науковці слушно пояснюють такий стан речей також початковою відсутністю власне концептуальних засад чіткого визначення сучасного міжнародного режиму, у якому держави мали б поступатися своїми колись винятковими повноваженнями, передаючи їх інтеграційним союзам. Відповідна увага на цю проблему була звернута ще на ранньому етапі глобалізації, але концептуально вона залишає більше питань, ніж відповідей [6, р. 331–356].

Розвиток ЄС як унікальної структури спричиняється до обмеженості, а часом і повної відсутності емпіричного матеріалу для порівняння. Через це в американській політичній літературі відносно мало спеціальних публікацій на тему міжнародно-політичної діяльності ЄС, роль якого у світ-системі, тим часом, нерідко належить до рівня вирішальності. При цьому переважають загалом не притаманні політичній думці США фундаментальні дослідження, а так звані «case studies», під час яких переважно аналізуються конкретні процеси і події, а не глибинні явища. При цьому американські науковці від самого початку маастрихтського процесу зосередилися на проблемі багатосторонності у відносинах з європейськими союзниками, помилково уникаючи прогностичних підходів до співжиття в умовах становлення ЄС як окремого учасника світ-системи [7, р. 765–792].

Одним з ключових явищ, які слід брати до уваги, ще до завершення розпаду соціалістичної системи стало всамостійнення зовнішньої політики Сполучених Штатів з наголосом на формуванні світу по-американськи, що відтоді дедалі частіше сприймається європейськими союзниками США як порушення принципів багатосторонності й умов спеціального партнерства, відмова враховувати особливі підходи та інтереси

європейців, перехід до унілатералізму та застосування силових методів без справді глибокого осмислення наслідків [8, р. 333–363]. З кожним проявом американського глобалізму (у його розумінні як процесу формування так званого світового правління) критичний настрій європейців починає стабільно наростати [9].

Якщо в основах прагсеології Т. Монбріаля йдеться про прагнення, іноді індивідуальні, але частіше колективні, визначити і здійснити замисли, націлені на те, щоб змінити якусь частину світу [10, с. 20], то в постбіполярному світі американські адміністрації націлені на реалізацію такої «науки про дію», яка б у практичному сенсі політики змінила увесь світ.

Слушною в цьому сенсі є ідея видатного американського дослідника міжнародних систем Н. Комські, котрий називає події навколо Іраку й у зв'язку з Іраком усього лише «випробувальним тестом» для Заходу. До речі, розпочинає він аналіз цього «тесту» з операції «Буря в пустелі» 1991 року, яку окреслює в межах одного з варіантів практичної спроби Білого дому реалізувати ідею формування «нового світового порядку» під егідою Сполучених Штатів [11, р. 8]. Для цього науковця контури такого порядку стали досить чіткими ще до цієї операції. На підтвердження він посилається на рішення адміністрації США стати на захист Кувейту, що потерпів від збройної агресії режиму Хусейна, називаючи це проявом уже обраної «твердої лінії». Саме тоді американська влада вперше діяла не через міжнародні переговори, а в межах власної відповідальності за мир і стабільність у світі. Крім того, адміністрація Дж. Буша відразу чітко дала зрозуміти, що не стане на шлях переговорів з диктатором, котрий відверто порушує міжнародне право і позбавляє іншу державу територіальної цілісності і суверенітету. Французький оглядач назвав цю історію зіткненням двох фундаменталізмів [12]. За відвертої підтримки офіційного Лондона американцям вдалося

буквально продиктувати Раді Безпеки ООН потрібне їм рішення через ігнорування Статуту цієї міжнародної організації при збереженні тільки процедурних нюансів [13].

Та й попередні інтеграційні теорії 1950-1960-х років не зуміли визначити глибинну сутність і перспективу розвитку євроатлантичного кооперування та інтеграції. Їм значною мірою притаманні дескриптивність і пояснення знову-таки здебільшого процесів і подій за одночасного постійного звернення до песимістичних прогнозувань у питаннях політичної інтеграції. Головний міжнародно-політичний елемент цих теорій полягає у твердженні про те, що Європа надто слабка у військовому сенсі, щоб претендувати на роль другого полюса сили як своєрідного замітника Сполучених Штатів Америки у міжнародних відносинах [14, р. 88].

Крізь призму суперечностей американського варіанта світового правління розглядає цю проблематику знаний дослідник міжнародних систем Дж. Розенау [15, р. 13–43].

Що стосується розробників, прихильників і adeptів теорії взаємозалежності, то вони ще й напередодні Маастрихтської угоди розглядали ЄС переважно в межах політекономічних підходів. Закономірно, що засновники теорії знані теоретики політології міжнародних відносин Кеохейн і Най виокремлюють таку проблему, як складність виробити чіткий підхід і виразну уяву про можливі поступки військових і економічних потуг у питаннях монетарної та океанської політики [16, р. 31]. Крім того, ця теорія тривалий час страждала однобічністю, оскільки дослідження «відносин» позбавляло точності прогнозу частину наукового аналізу з огляду на те, що власне світ-система виступала переважно фоном, а не об'єктом дослідження. Відповідними були й висновки. Закономірною на цьому загальному тлі стану наукової політичної думки стала практична відмова від використання геополітичної парадигми, котра, як відомо, застосовується майже винятково щодо імперій і великих національних держав. Певним винятком можна

вважати аспект «географічного розміщення», на який звертають увагу у вивченні інтервенціоністської політики США американські дослідники Роше і Піккет [17, р. 202–203].

Конструктивістський і неореалістський підходи в дослідженні політичного контексту діяльності ЄС також застосовувалися лише спорадично і навіть дотично з огляду на брак належної політико-правової основи для аналізу спільного прийняття й реалізації рішень у межах традиційних дипломатичних структур та інститутів. Давалась узнаки і неясність відповіді на питання про те, чи взагалі можна Євросоюз як політико-правовий інститут розглядати окремим актором міжнародної системи в сенсі, скажімо, відсутності його спеціалізованого представництва в ООН та інших міжнародних організаціях тощо. З другого боку, насправді поки що не існує належних підстав для розгляду ЄС спеціальним актором міжнародних відносин у завершених або традиційних формах. Та й функціоналістський метод, що, за великим рахунком, виглядав запозиченим з арсеналу політичної економії, не має у своєму розпорядженні достатнього кола фактів для вивчення міжнародно-політичної функції Євросоюзу. Запроваджений Д. Мітрані на тлі заснування ЄЕС у 1956 році [18, р. 41–76], він був розвинений і адаптований до сучасних реалій Е. Хаасом, одержавши назву «неофункціоналізм» [19, р. 187–224], що також не дає можливості вивести оцінювання відповідних функцій цього інтеграційного блоку після прийняття Маастрихтських угод за межі політекономії.

Урешті, застосування методів з теоретико-методологічного арсеналу неофункціоналізму, політичних режимів, світ-систем, «політології зв'язку» (linkage politics) дозволяє виявити тільки окремі елементи в міжнародно-політичній діяльності ЄС, але не дає змоги прийти до системних узагальнень при вивченні євро-американської взаємодії. Як зазначають ті ж Кеохейн і Най, тут позначається застосування «зв'язку безвідносних питань» [16, р. 31]. З усіх

цих причин у міжнародно-політичній думці при вивченні вказаної взаємодії тривалий час переважав емпіричний аналіз. На певному етапі розвитку історико-політичної думки це було важливо, оскільки дозволяло накопичити належну кількість інформації для сучасних політологів.

Як слушно зауважують у своїй фундаментальній праці «Теорія міжнародних відносин» П. Віоллі і М. Кауппі, це дуже важливо, оскільки сприяє науковому синтезі [20, р. 430], але самі ж вони у випадках дослідження міжнародних відносин епохи глобалізму віддають перевагу так званому філософському підходу в політичній думці, тобто певній суміші з наукової методології та політичної ідеології [21]. Така ситуація теж пояснюється відсутністю кристалізованих уявлень про стан і перспективи спільної зовнішньої політики ЄС.

Певний час збивались у русло емпіризму й дескриптивності зарубіжні дослідники, на що звертали увагу американські теоретики міжнародних відносин [22, р. 729–757]. Тут повертає до себе увагу вдаліша спроба хоча б на мінімальному рівні виокремити зовнішню політику ЄС на противагу тій, що здійснюється окремими державами-членами Союзу.

Природа міжнародно-політичних відносин між ЄС і США може бути лише частково усвідомлена з використанням реалістських напрацювань і розробок теорії взаємозалежності. Адже їх пріоритетне застосування виводить дослідників більше на вивчення євро-американської взаємодії та її поточних наслідків, ніж глибинної суті політичних стратегій і їхніх окремих форм і методів реалізації у світовій політиці з метою забезпечення інтересів кожної зі сторін. У першому випадку, коли ці інтереси вступають у суперечності, наукові висновки важче застосувати в прогностичних цілях. Адже причинно-наслідкові зв'язки тут носять переважно поточний характер залежно від актуальних подій.

До того ж, як відомо, теорія взаємозалежності заздалегідь базується на обмеженні політичного вибору конкретних акторів міжнародної системи, не дозволяючи розглядати їх у повній мірі автономними учасниками міжнародних відносин. Головним тут для автора є той факт, що тим самим зовнішня політика Європейського Союзу і в сучасних умовах розглядається переважно в межах одвічної залежності від Сполучених Штатів. Якщо такий підхід частково був виправданий в епоху системного протистояння, то зі сходженням з міжнародної арени Радянського Союзу він виглядає реліктовим, про що виразно свідчать дедалі численніші факти виняткової позиції ЄС щодо тих чи інших акцій, які пропонуються Америкою здійснити спільними зусиллями.

Річ і у тому, що окремі члени ЄС мають різні підходи і можливості впливу на вироблення позиції щодо спільної американської політики. З другого боку, Сполучені Штати також мають певні обмеження в прийнятті рішень щодо своїх відносин з конкретними державами Євросоюзу: доводиться враховувати загальний контекст. Даються взнаки також диференційований підхід ЄС до інституціонального забезпечення спільної зовнішньої політики (відомство в Єврокомісії, Рада міністрів, Європейська Рада і т.д.), наявність дипломатичного відомства в НАТО, певні міжнародно-політичні функції ОБСЄ і Ради Європи, фактор Європарламенту і ПАРЄ тощо. Обов'язковим тут буває застосування нормативізму. Адже, за слушними словами Дж. Зінгера, він «дозволяє адресуватися якраз до головних проблем, з якими зіштовхується світове поселення... Умови людського існування, по суті, є морально неприйнятними. Надто багато людей продовжують умирати передчасно від воєн, тероризму, вбивств, бідності, виснаження, пошестей, хвороб, і навіть більше того, від безпрецедентної бідності, болі та деградації на шляху до могили» [23, р. 245–259].

І, нарешті, ще один важливий методологічний момент полягає в тому, що повоєнні адміністрації США саме політичними перспективами керувалися при активному сприянні економічному відродженню Західної Європи. Америці потрібен був стабільний і, бажано, максимально залежний партнер у її боротьбі з комуністичною експансією, на що вона і спрямовувала власні зусилля. Наявність спільного ворога мобілізувала учасників трансатлантичного альянсу, привівши не тільки до утворення Організації Північноатлантичного Договору, але й до регіональної економічної інтеграції на європейському континенті.

Водночас беремо до уваги, що на особливостях радикально нової фундаментальної міжнародно-політичної доктрини США безумовно позначилася тривала ізоляціоністська домінанта, суть якої знайшла своє пояснення в Доктрині Монро саме в контексті американо-європейських відносин. Зрештою, важливим чинником поглибленого розуміння сутності європейської політики США, що переживав кризовий етап за часів президентства Дж. Буша-молодшого, виступає взяття до уваги причинно-наслідкових зв'язків між реальним поворотом зовнішньої політики США до антикомуністичного інтервенціонізму епохи Р. Рейгана з метою сприяння й ініціювання демократичних процесів у Радянському Союзі, з одного боку, і загальним демократизаційним наповненням міжнародно-політичних доктрин і стратегій американських адміністрацій постбіполярної епохи, з другого боку.

Література

1. Herrera G. **The Politics of Bandwidth: International Political Implications of a Global Digital Information Network** / G. Herrera // *Review of International Studies*. – 2002. – Vol. 28. – P. 93–122.

2. Farrell H. Constructing the International Foundations of E-Commerce – The EU-U.S. Safe Harbor Arrangement / H. Farrell // *International Organization*. – 2003. – Vol. 57. – P. 277–306.
3. Reilly K. *The West and the World. A History of Civilization. 1400 to the Present* / K. Reilly. – Princeton : Markus Wiener Publishers, 2002. – 408 p.
4. Gordon P.H., Shapiro J. *Allies at War. America, Europe, and the Crisis Over Iraq* / P.H. Gordon, J. Shapiro. – McGraw-Hill : A Brookings Institution Book, 2004. – 266 p.
5. Krasner S.D., Goldsmith J. *The Limits of Idealism* / S.D. Krasner, J. Goldsmith // *Daedalus*. – 2003. – Vol. 132. – P. 47–63.
6. Young O. *International Regimes: Problems of Concept Formation* / O. Young // *World Politics*. – 1980. – Vol. 32. – P. 331–356.
7. Martin L. *Interests, Power, and Multilateralism* / L. Martin // *International Organization*. – 1992. – Vol. 46. – P. 765–792.
8. Wolf K.D. *The New Raison D’Etat as a Problem for Democracy in World Society* / K.D. Wolf // *European Journal of International Relations*. – 1999. – Vol. 5. – P. 333–363.
9. Elliott K.A., Debayani K., Richardson J.D. *Assessing Globalization’s Critics: Talkers are No Good Doers?* [Електронний ресурс] / K. A. Elliott, K. Debayani, J.D. Richardson // *Institute for International Economics*. – Working Paper. – 2002. – May. – Режим доступу : <http://www.ciaonet.org/wps/elk02/elk02.pdf>.
10. Монбриаль Т. *Действие и система мира* / Т. Монбриаль. – М. : РОССПЭН, 2005. – 486 с.
11. Chomsky N. *World Order Old and New* / N. Chomsky. – New York : Columbia University Press, 1996. – 343 p.
12. Tincq H. *The Clash of Two Fundamentalisms* / H. Tincq // *Le Monde*. – 2003. – March 31.

13. Armstrong K. Our Role in Terror / K. Armstrong // *Guardian*. – 2003. – September 18.
14. Schawcross W. Allies. The U.S., Britain, Europe, and the War in Iraq / W. Schawcross. – New York : Public Affairs, 2004. – 261 p.
15. Rosenau J.N. Governance in the Twenty-first Century / J.N. Rosenau // *Global Governance*. – 1995. – Vol. 6. – P. 13–43.
16. Keohane R.O., Nye J.S. Power and Interdependence / R.O. Keohane, J.S. Nye. – [2nd ed.]. – Glenview etc. : Scott, Foresman and Co., 1989. – 315 p.
17. Roche J.G., Pickett G.E. Organizing the Government to Provide the Tools for Intervention / J.G. Roche, G.E. Pickett // *U.S. Intervention Policy for the Post-Cold World. New Challenges and New Responses* / Ed. by A.Kanter, L.E. Brooks. – New York : W.W. Norton & Co., 1994. – P. 195–224.
18. Burly A-M., Mattli W. Europe before the Court: A Political Theory of Legal Integration / A-M. Burly, W. Mattli // *International Organization*. – 1993. – Vol. 47. – P. 41–76.
19. Knowledge, Power and International Policy // *International Organization. Special Issue*. – 1992. – Vol. 46. – P. 187–224.
20. Viotti P., Kauppi M.V. International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond / P. Viotti, M.V. Kauppi. – [3rd ed.]. – Boston : Allyn and Bacon, 1999. – 509 p.
21. Viotti P., Kauppi M.V. The Global Philosophers: World Politics in Western Thought / P. Viotti, M.V. Kauppi. – New York-San Francisco : Lexington Books/Macmillan, 1992. – 346 p.
22. Martin L., Beth S. Theories and Empirical Studies of International Institutions / L. Martin, S. Beth // *International Organization*. – 1998. – Vol. 52. – P. 729–757.
23. Singer J.D. The Responsibilities of Competence in the Global Village / J.D. Singer // *International Studies Quarterly*. – 1985. – Vol. 29. – P. 245–259.

The article argued that Euro-American relations, regardless of the U.S. position as a single global state, based on the principles of interdependence. The contradictions that arise on specific issues, are not strategic and the more decisive character. They can not provoke a fundamental conflict, primarily because of similar values and goals in the conduct of foreign policy.

Key words: USA, EU, Euro-American relations, foreign policy, partnership.

В статье аргументировано, что евро-американские отношения, независимо от позиции США – единой глобальной державы, основываются на принципах взаимозависимости. Противоречия, которые возникают по отдельным вопросам, не имеют стратегического и, тем более, решающего характера. Они не могут спровоцировать фундаментальный конфликт, прежде всего из-за аналогичных ценностных и целевых ориентиров в проведении внешней политики.

Ключевые слова: США, ЕС, евро-американские отношения, внешняя политика, партнерство.